

Сырлыбаева М.Т.¹

*¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ АЙМАҚТЫҚ (ЖЕРГІЛІКТІ) ДЕҢГЕЙДЕ ҚОЛДАУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Кәсіпкерлікті дамыту, экономикалық еркіндікке жағдай жасау және ұлттық бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру – әрқашан кез келген үкіметтің басты міндеттері болып табылады. Бұл міндеттерді тиімді шешу мемлекеттің экономикалық және саяси стратегиялық жоспарларын сәтті жүзеге асыруына жол ашады. Мемлекет ұлттық бизнесті сенімді әрі ұзақ мерзімді серіктес ретінде қарап, жүзеге асырып жатқан бағдарламалардың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін соған сүйене отырып қамтамасыз етеді.

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау дегеніміз – бұл кәсіпкерлік бастаманы жандандыру үшін мемлекеттік органдар мен ұйымдар тарапынан құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ақпараттық, кеңестік, білім беру және ұйымдастырушылық қолдау шаралары арқылы олар үшін қолайлы жағдай жасау. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауға қатысты заңнамалық негіз Қазақстан Республикасының Конституциясына сүйенеді және оған Азаматтық кодекс, «Жеке кәсіпкерлік туралы» Заң, осы салаға қатысты басқа да нормативтік құқықтық актілер жатады. Егер Қазақстан қатысушысы болып табылатын халықаралық шартта бұл заңнан өзгеше ережелер көрсетілсе, онда сол халықаралық нормалар қолданылады. Мемлекет шағын және орта бизнестің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, олар үшін тең мүмкіндіктер мен бәсекеге қабілетті орта қалыптастыруға кепілдік береді.

Түйін сөздер: инновация, эволюция, мемлекеттік басқару, ғылыми техникалық прогресс, бәсекелестік, рынок, технология, модель

Сырлыбаева М.Т.¹

*¹ Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая
г.Алматы, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА РЕГИОНАЛЬНОМ (МЕСТНОМ) УРОВНЕ

Аннотация

Развитие предпринимательской инициативы, создание условий для экономической свободы и повышение конкурентоспособности национального бизнеса всегда были одними из главных приоритетов любого правительства. Правильное решение этих задач позволяет государству успешно реализовывать стратегические экономические и политические планы развития. Государство рассматривает национальный бизнес как заинтересованного долгосрочного союзника, обеспечивая оперативность и конкурентоспособность реализуемых программ с его участием.

Государственная поддержка малого и среднего предпринимательства (МСП) направлена на создание благоприятных условий для развития субъектов малого и среднего бизнеса, а также инфраструктурных объектов поддержки МСП. Кроме того, она включает в себя комплексные мероприятия правового, экономического, социального, информационного,

консультационного, образовательного и организационного характера, реализуемые государственными органами и другими организациями для стимулирования предпринимательской инициативы в Казахстане.

Законодательство по поддержке малого и среднего предпринимательства основывается на Конституции Республики Казахстан и включает Гражданский кодекс, Закон «О частном предпринимательстве», а также другие нормативно-правовые акты.

Если международный договор, ратифицированный Казахстаном, содержит нормы, отличные от положений настоящего Закона, применяются нормы международного договора.

Государство гарантирует создание благоприятных условий для реализации деятельности по поддержке субъектов малого и среднего предпринимательства, защиты их прав и законных интересов, а также обеспечения равных прав и развития конкуренции.

Ключевые слова: инновации, эволюция, государственное управление, научно-технический прогресс, конкуренция, рынок, технологии, модель.

Syrlybayeva M.¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR SUPPORTING SMALL ENTREPRENEURSHIP AT THE REGIONAL (LOCAL) LEVEL

Abstract

The development of entrepreneurial initiative, the creation of conditions for economic freedom, and the enhancement of national business competitiveness have always been among the top priorities of any government. Properly addressing these objectives enables the state to successfully implement its strategic economic and political development plans. The state views national business as a long-term, interested ally, ensuring the efficiency and competitiveness of implemented programs with its involvement.

State support for small and medium-sized enterprises (SMEs) aims to create favorable conditions for the development of small and medium-sized business entities and SME support infrastructure. Additionally, it includes comprehensive legal, economic, social, informational, consulting, educational, and organizational measures implemented by government authorities and other organizations to encourage entrepreneurial initiative in Kazakhstan.

Legislation on SME support is based on the Constitution of the Republic of Kazakhstan and includes the Civil Code, the Law "On Private Entrepreneurship," as well as other regulatory legal acts.

If an international treaty ratified by Kazakhstan establishes rules different from those provided in this Law, the provisions of the international treaty shall apply.

The state guarantees the creation of favorable conditions for the implementation of support activities for SME entities, the protection of their rights and legitimate interests, as well as ensuring equal rights and fostering competition.

Keywords: innovation, evolution, public administration, scientific and technological progress, competition, market, technology, model.

КІРІСПЕ

Экономиканы жандандырып, халықтың тұрмыс деңгейін көтеру үшін шаруашылық жүргізудің жаңа тәсілдерін қолдану қажет. Бұл ретте шағын және орта бизнестің дамуы аса маңызды. Олар ел экономикасын ілгерілетуде, нарықтық қатынастарды қалыптастыруда, ірі компаниялар үстемдігін шектеуде, бәсекелестікті арттыруда, сұранысты қанағаттандыруда, жалақы мен зейнетақыны уақытында төлеуде, жұмыссыздықты азайтуда және жаңа технологияларды енгізуде маңызды рөл атқарады. Шағын бизнес нарықтың өзгерістеріне икемді бейімделіп, жаңа өндірістік салаларда тиімді жұмыс істей алады.

Сондай-ақ, шағын кәсіпкерлік – адамның жеке қабілетін жүзеге асырып, мақсаттарына жетудің нәтижелі жолы. Бұл өзіне деген сенімді арттырып, іскерлік дағдыларды дамытады. Кәсіпкерлік қызметтің тарихи тамыры тереңде жатыр, ал көне заман мен орта ғасырда да бұл ұғымға ерекше мән берілген. Экономикада кәсіпкер – ірі өндірістік немесе құрылыс жобаларын басқарушы тұлға ретінде сипатталады.

Нарықтық экономикасы дамыған мемлекеттерде әр азамат кәсіпкерлікпен айналысуға құқылы. Алайда бұл құқықты іске асыру бәріне бірдей оңай емес. Нағыз кәсіпкерлікпен айналысатындар – оған қажетті алғышарттары бар, ең бастысы, капиталға иелік ететін жандар. Дәл осы топ кәсіпкерлік секторды қалыптастырып, оның дамуына үлес қоса алады.

ЗЕРТТЕУ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Бұл зерттеуде сапалы және сандық зерттеу әдістерінің жиынтығы қолданылды. Сапалы әдістерге жасанды интеллекттің рөліне қатысты ғылыми әдебиеттерге, мақалаларға және есептерге шолу кірді. Сонымен қатар, әртүрлі көздерден деректерді жинау мен талдауды қамтитын сандық әдістерді атап өткен жөн.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТАЛҚЫЛАУ

Шағын және орта бизнестің мәні – адамның нақты бір қызмет түрінде көрінуі. Кәсіпкерліктің түпкі мақсаты – өнім шығару мен қызмет көрсету. Алайда ең маңыздысы – кәсіпкер өзіне тиімді, пайдалы іспен ғана шұғылданады. Сондықтан олардың басты мақсаты – кәсіпорынның табысын арттыру немесе шығынды азайту. Бұл ретте кәсіпкердің табысы көбіне оның бизнесті қалай ұйымдастырғанына байланысты. Бәсекелестікке толы нарықта орнын сақтап қалу үшін ол өндіріс ресурстарын тиімді үйлестірудің жаңа жолдарын қарастырады. Бұл – кәсіпкерлік қызметтің негізгі түйінді мәселесі.

Кәсіпкерлік – бұл жаңа мүмкіндіктерді табу, заманауи технологияларды қолдану, капиталды тиімді бағыттарға жұмсау және ескі көзқарастардан бас тарту үдерісі. Яғни, ол өндірістің жаңа түрлерін қалыптастыру мен жетілдіру, тауарлар мен қызметтердің тың түрлерін енгізу, ұйымдық құрылымдарды өзгерту арқылы жүзеге асады. Бұл өзгерістер жаңа кәсіпорындарды құрудан бастап, бұрынғы өндіріс орындарын жаңғыртуға дейінгі кең ауқымды қамтиды. Сондай-ақ олар іскерлік байланыстарды қайта ұйымдастыру немесе жаңаша тәсілдермен жетілдіру секілді әрекеттерді де қамтиды. Осылайша, кәсіпкерліктің негізі – жаңашыл ойлау мен өндірістегі және экономикалық қатынастардағы тиімділікті арттыру [1].

Қазақстанда шағын бизнестің белсенді түрде дамуы 1992-1993 жылдары басталды. Осы уақыттан бері елде нарықтық экономиканың қалыптасуына он жылдан астам уақыт өтті. Бұл кезеңдерде мемлекеттік мүлік біртіндеп жеке меншікке беріліп, олардың негізінде шаруашылық қауымдастықтар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, шағын кәсіпорындар мен акционерлік қоғамдар сияқты жаңа ұйымдық нысандар құрылды.

Кәсіпкерлікті дамытуға ынталандыру үшін елде тиісті экономикалық, әлеуметтік және құқықтық негіздер қалыптасып, олар тұрақты түрде жетілдірілуі тиіс. Қазақстанда кәсіпкерлік қызметтің мынадай төрт негізгі бағыты айқындала бастады:

- Өндірістік кәсіпкерлік – бұл салада ғылыми-техникалық жаңалықтарға сай өнім шығару және қызмет көрсету жүзеге асады.
- Коммерциялық кәсіпкерлік – сауда-саттықпен, делдалдықпен, сауда үйлерімен және тауар биржаларымен байланысты.
- Қаржылық кәсіпкерлік – банктер, сақтандыру ұйымдары, лизингтік және қор биржалары арқылы жүзеге асады. Айта кету керек, Қазақстанда банктік қызметпен тек банктер ғана айналыса алады.
- Кеңес беру қызметі – басқару, әкімшілік, маркетинг, ақпараттық қамтамасыз ету және кадрлар даярлау салаларын қамтиды.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін және халық шаруашылығын реформалау, құрылымдық өзгерістер енгізу нәтижесінде бірқатар жаңа тәуелсіз мемлекеттер пайда болып, олардың

экономикасы нарықтық рельске көшті. Бұл жағдай кәсіпкерліктің жандануына серпін беріп, халықтың өмір сүру деңгейін көтеруге, жалпыұлттық экономикалық өсуге себеп болды. [2]

Бүгінгі таңда зерттеуші ғалымдар кәсіпкерліктің түрлі қырларын зерттеп келеді. Бұл зерттеулерге басқару әдістері, салық салу тетіктері, кәсіпкерліктің рөлі мен қызметтері, сондай-ақ мемлекет, аймақ және салалық деңгейдегі қолдау тетіктері кіреді. Сонымен қатар, кәсіпкерлік субъектілерін шағын, орта және ірі бизнеске жатқызу үшін сандық әрі сапалық бағалау критерийлері анықталуда.

Кәсіпкерліктің қалыптасуы белгілі бір экономикалық жүйемен тығыз байланысты және оған жол ашқан бірнеше маңызды алғышарттар бар. Атап айтқанда:

- азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің құрылуы;
- адамның бөлінбес құқықтары мен бостандықтарына негізделген жеке тұлғалық сана мен жеке мүдделердің қалыптасуы;
- қазіргі түсініктегі жеке меншікке құқықтың орнығуы және экономикалық еркіндікке жол ашуы;
- меншіктің мемлекеттік және саяси биліктен бөлінуі, яғни олардың дербестігі;
- экономикалық, әлеуметтік және саяси салалардың бір-бірінен ажыратылуы;
- нарықтық экономиканың пайда болып, орнығуы және тағы басқа факторлар.

Кәсіпкер өз жинаған тәжірибесін пайдалана отырып, өндірістік ресурстарды төмен табысты салалардан жоғары табысты және өнімділігі мол салаларға тиімді бағыттап, оңтайлы түрде үйлестіруі қажет. Бұл оны капиталистен ерекшелендіреді. Кәсіпкерлікке деген сұраныс тікелей оның ұсынатын өніміне деген сұраныстан туындайды. Ал кәсіпкерліктің өзі оның жеке қасиеттеріне, тәжірибесіне және кәсіби байланыстарына тәуелді. [3]

Ж.Б. Сәйдің пайымдауынша, кәсіпкер мынадай қасиеттерге ие болуы тиіс:

- төлем қабілеті бар, салмақты, сақтықпен әрекет ететін, адал әрі тұрақты болуы;
- капиталды займ ретінде тартып, алынған несиені уақытылы өтеуді білуі;
- әділеттілік, табандылық пен бизнесті жан-жақты меңгеру сияқты моральдық құндылықтарды бойына сіңіруі;
- белгілі бір өнімнің маңызын, ерекшелігін, оған деген сұранысты және оны өндіру жолдарын дәл бағамдай алуы қажет.

Осы талаптарға сәйкес келетін адамдар саны көп емес болғандықтан, кәсіпкердің табысы қарапайым қызметкерлерге қарағанда айтарлықтай жоғары болуы мүмкін. Оның кірісі тек еңбекақымен шектелмейді, оған қоса капиталдан түсетін пайда мен кәсіпкерлік қызметпен байланысты тәуекелдер үшін өтемақылар да кіреді.

Мемлекет тарапынан шағын және орта бизнесті қолдау дегеніміз – бұл кәсіпкерлік субъектілері мен оларды қолдайтын инфрақұрылымдарды дамытуға қолайлы жағдай жасау. Сонымен қатар, бұл қолдау Қазақстанда кәсіпкерлік бастамаларды ынталандыру үшін мемлекеттік мекемелер мен өзге де ұйымдар тарапынан құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ақпараттық, кеңес беру, білім беру, ұйымдастыру сияқты жан-жақты шараларды іске асыруды қамтиды.

Кәсіпкерлік пен оның қызметіне қатысты мәселелер бұрыннан зерттеуші ғалымдар назарында болып келген және түрлі көзқарастармен қарастырылған. Жүргізілген экономикалық зерттеулерге сүйене отырып, кәсіпкерліктің мәнін нақтылап, толық түсіндіруге тырысамыз. Кейін осы негізде қазіргі кезеңде кең таралған шағын кәсіпкерлікке анықтама беруге болады. Бірақ алдымен «кәсіпкер» ұғымын нақтылап алу қажет. Әлемдік экономикалық ой-пікірлерді саралау арқылы кәсіпкердің бірқатар ерекше сипаттары айқындалды. [4]

1. Кәсіпкер – бұл қауіп пен белгісіздікке бел буа білетін адам.
2. Ол негізгі табыс пен үстеме пайда табуға ұмтылады, яғни кәсіпкерлік жолмен кіріс алуды көздейді.
3. Кәсіпкер еңбек, жер және капитал секілді өндіріс факторларын үйлестіріп, тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді.

4. Ол үнемі жаңашылдыққа ұмтылады: жаңа өнімдер мен қызметтер жасап шығарады, заманауи әдістерді қолданады және жаңа өткізу нарықтарын іздейді, инновациялық басқару тәсілдерін енгізеді.

5. Кәсіпкер – бұл кәсібін табысты жүргізу үшін жігерлілік пен білім, ақпараттылық деңгейі жоғары адам.

6. Жаңа идеялардан пайда табу үшін ол нарықты талдап, ақпаратты саралап, қолайлы шешім қабылдай алады.

7. Әсіресе белгісіздік жағдайында кәсіпкер жалғыз әрі ең тиімді шешім қабылдауға қабілетті болуы қажет.

Кәсіпкер өзінің осы қасиеттері арқылы кәсіпкерлік қызметтің барлық кезеңдеріне – өнімді ойлап табудан бастап оны өндіру және тұтынуға дейін – қатысады. Бұл процестерде ол нақты функцияларды орындай отырып, өз ісін жүзеге асырады. [5]

Кәсіпкер келесі міндеттерді орындауы тиіс:

- тұтынушылардың сұранысы мен төлем қабілеттілігін зерттеуге бағытталған ғылыми зерттеулер жүргізу;

- өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін техникалық құжаттарды, оның ішінде өлшемдері мен сыртқы пішініне қатысты сипаттамаларды әзірлеу;

- өнімнің тәжірибелік үлгілерін жасап шығару;

- өндіріс процесін барлық қажетті шикізатпен, материалдармен және еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету;

- осы өнімді жасау үшін ең озық технологиялық процесті және тиімді басқару жүйесін таңдау;

- сатып алушылық қабілеті жоғары нарықтарды анықтап, оларды игеру.

Бүгінгі таңда кәсіпкерлікті дамыту үдерісі күрделі жағдайларда жүзеге асуда. Бұл қиындықтарға экономикалық және инвестициялық дағдарыстар, білікті мамандардың жетіспеушілігі, нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігі, жемқорлық, шаруашылық-коммерциялық әрекеттермен тікелей байланысты қауіптер, капитал тапшылығы және кәсіпорындардың материалдық-техникалық базасының тозуы жатады. Соған қарамастан, республикада шағын және орта кәсіпкерлік алғашқы оң нәтижелерін беруде, дегенмен оның негізгі бөлігі әлі де болса сауда және делдалдық салалармен шектелуде.

Кейбір ғалымдар шағын және орта бизнестің басты мақсаты тек пайда табу ғана емес, сонымен қатар адамдарға тәуелсіздікке қол жеткізу, шығармашылықпен айналысу және өз өмір салтын еркін қалыптастыру сияқты материалдық емес құндылықтар арқылы қанағат сезімін сыйлау деп есептейді. [6]

Бірқатар зерттеушілердің пікірінше, шағын және орта бизнес – монополия үстемдік еткен экономикада ерекше бәсекелестік ортаны қалыптастыратын маңызды құрал. Мысалы, В. Афанасьев атап өткендей, шағын бизнес табиғаты бойынша монополияға қарсы, себебі ол құрылымдық тұрғыдан қарағанда икемді және аз элементтен тұрады, сондықтан оны монополияға айналдыру қиын. Сонымен қатар, тар мамандану мен жаңа технологияларды пайдаланудың арқасында шағын және орта бизнес ірі компанияларға елеулі бәсекелес бола алады.

Шағын кәсіпкерліктің басқа да артықшылықтарына авторлар мыналарды жатқызады: айналым қаражаттарының жоғары жылдамдығы, құрылыс мерзімдерінің қысқаруы, негізгі қорлар құрамындағы белсенді бөліктің артуы, басқарушы персоналға жұмсалатын шығынның төмендігі, сондай-ақ ірі көлемдегі капиталды тарту қажеттілігінің болмауы. Мұның барлығы күрделі және ағымдағы шығындарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Адам Смит кәсіпкерлікті ең алдымен өндірістік қызметпен байланыстырып, оны табыс табудың құралы ретінде қарастырған. Оның айтуынша, капитал тек жеке адамдардың иелігінде жинақталады және солардың кейбірі бұл капиталды еңбекқор азаматтарды жұмыспен қамту үшін пайдаланады – оларды қажетті шикізатпен және өмір сүруге қажетті

құралдармен қамтамасыз етіп, өндірілген өнімді сатып, пайда табуға ұмтылады. Кәсіпкер дайын өнімді ақшаға немесе өзге тауарға айырбастап, жұмсалған шығындарын өтеп қана қоймай, өзінің тәуекелге тіккен капиталы арқылы пайда көре алуы тиіс. Егер бұл пайда болмаса, оның жұмысшыларды жалдауға еш себеп табылмас еді. А. Смит сонымен қатар капиталдан түсетін табыс оның салынған көлеміне сай келмесе, ірі қаржы салымдарының мәні де болмайтынын атап өткен. [7]

Мемлекеттің маңызды басымдығы – қоғамда кәсіпкерлік бастаманы ынталандыру, экономикалық еркіндікті қалыптастыру және ұлттық бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Бұл міндеттерді тиімді жүзеге асыру – елдің ұзақ мерзімді экономикалық және саяси даму стратегияларын сәтті орындаудың кепілі. Осы орайда мемлекет кәсіпкерлікті сенімді әрі маңызды серіктес ретінде қабылдап, оған сүйене отырып қабылданған бағдарламалардың табысты әрі бәсекеге төзімді болуын қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты мемлекет пен жеке бизнес арасындағы тиімді ынтымақтастық механизмдерін дамыту – табысты экономикалық саясат жүргізудің, инвестициялық белсенділікті арттырудың, елдің бәсекеге қабілеттілігін көтерудің, сондай-ақ өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды жақсартудың маңызды алғы шарты болып табылады. Мұндай әріптестік тетігі дамыған елдерде бұрыннан қолданыста болып, оң тәжірибе жинақталған.

Аймақтық деңгейде шағын бизнесті қолдау жүйесін қалыптастыру мәселелері бойынша жүргізілген ғылыми-зерттеу нәтижелері мынадай тұжырым жасауға негіз болды: Қазақстанда шағын кәсіпорындардың дамуына деген мүдделілік өте жоғары. Бұл олардың тек экономикалық өсімді қамтамасыз ету ғана емес, сонымен бірге бірқатар әлеуметтік-экономикалық түйткілдерді шешудегі маңыздылығына байланысты.

Қазақстан Республикасының «Жеке кәсіпкерлік туралы» заңына сәйкес, заңды тұлға құрмаған, жыл бойындағы орташа жұмысшы саны елу адамнан аспайтын жеке кәсіпкерлер, сондай-ақ жылдық орташа жұмысшы саны 50 адамнан, ал активтерінің жылдық орташа құны 60 мың айлық есептік көрсеткіштен аспайтын заңды тұлғалар шағын кәсіпкерлік субъектілері ретінде танылады. Мұндай заңды тұлғалар өз қызметін шаруашылық серіктестік немесе өндірістік кооператив түрінде жүргізе алады.

Еліміздің экономиканы жедел дамытуы мен тұрақты өсімге қол жеткізуі үшін кәсіпкерлік қызметті тиімді ұйымдастыру мен қолдау қажет. Бұл экономиканы құрылымдық жағынан жаңартуға, азаматтардың таңдау еркіндігін кеңейтуге, қосымша жұмыс орындарын ашуға, шығындардың тез өтелуін қамтамасыз етуге және тұтынушылар сұранысына икемді бейімделетін шағын кәсіпорындар желісін жылдам қалыптастыруды талап етеді. [8]

Шағын кәсіпорындар экономиканың дамуына елеулі үлес қоса алады, себебі олар ірі қаржылық салымдарды қажет етпей, ресурстардың айналымын жедел жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде экономиканы қайта құрылымдау мәселелерін оңтайлы шешуге, нарықты тұтыну тауарларымен қамтамасыз етуге, бәсекелестікті арттыру арқылы өнім мен қызмет сапасын жақсартуға және жаңа жұмыс орындарын құрып, жұмыссыздықты азайтуға жағдай жасайды.

Шағын кәсіпорындардың тиімділігінің негізгі артықшылығы – олардың өндірістік бағытта және еңбек құралдарын қолдану саласында терең мамандануға бейімділігінде. Олар аздаған өнім түрін шығарып, бірақ жоғары өнімділікке ие арнайы жабдықтарды пайдаланады. Мұндай кәсіпорындар инфрақұрылым саласына көп шығын шығармайды, яғни оларға көлік қызметі, арнайы байланыс желілері, жөнделу цехтары немесе үлкен қоймалар қажет емес. Өндіріс көлемінің шағындығы жабдықтау мен өнім өткізу үдерістерін жылдам жүзеге асыруға жол ашады.

Сонымен қатар, шағын кәсіпорындар еңбек ресурстарын ұтымды пайдалануда да маңызды рөл атқарады. Олар қосымша жұмыс орындарын құрумен қатар, қызметкерлерге өз мамандығы шеңберінде шығармашылық қабілетін іске асыруға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, шағын кәсіпорындардың дамуы өндірісті мамандандыру деңгейін арттырады,

ғылыми-техникалық прогресті жеделдетеді, өнім шығару уақытын қысқартады, көлік шығындары мен материалдық жоғалтуларды азайтады әрі еңбек пен ресурстарды толығырақ пайдалануға ықпал етеді.

Кәсіпкерлік бастаманы қолдау, экономикалық еркіндік үшін қажетті жағдайлар жасау және ұлттық бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру – кез келген үкіметтің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Осы бағыттарды тиімді жүзеге асыру мемлекеттің стратегиялық экономикалық әрі саяси даму жоспарларын табысты іске асыруына жол ашады. Мемлекет ұлттық бизнесті сенімді әрі ұзақ мерзімді серіктес ретінде қарастырып, қабылданған бағдарламалардың тиімділігі мен бәсекеге төзімділігін дәл осы секторға сүйену арқылы қамтамасыз етеді. [9]

Қазақстанда жоғары экономикалық өсімге қол жеткізу және экономиканы жедел дамыту жолында кәсіпкерлікті дамыту мен қолдауға баса назар аудару қажет. Бұл – құрылымдық қайта құруды жандандыруға, азаматтарға таңдау еркіндігін беруге, қосымша жұмыс орындарын ашуға, шығындарды жылдам өтеуге және тұтынушы сұранысының өзгерістеріне икемді әрекет етуге мүмкіндік беретін шағын кәсіпорындар желісін шұғыл құруды талап етеді.

Шағын кәсіпорындар экономикалық серпінділікті қамтамасыз етуде ерекше маңызға ие. Олардың басты артықшылығы – көп көлемде бастапқы инвестицияны қажет етпейтіндігі және ресурстар айналымының жоғары қарқындылығы. Осы арқылы экономикалық құрылымды тиімді түрде қайта құруға, тұтыну нарығын тауармен қамтамасыз етуге, бәсекелестікті арттырып, қызмет пен өнім сапасын көтеруге, сондай-ақ жаңа жұмыс орындарын құру арқылы жұмыссыздықты азайтуға мүмкіндік туындайды.

Қазіргі уақытта жаһандық экономикалық дағдарыс кең ауқымда белең алған жағдайда, Қазақстан Үкіметі шағын кәсіпкерлікті қолдауды дағдарысқа қарсы бағдарламаның басты бағыты ретінде белгілеп отыр. Бұл өз кезегінде еліміздің дағдарыстың теріс салдарларын еңсеруіне мүмкіндік беретін маңызды факторлардың біріне айналды.

Соған қарамастан, мемлекеттік бағдарламалар аясында шағын кәсіпкерлікті құрылымдық әрі сапалық тұрғыдан дамытуға қойылған міндеттердің толық көлемде орындалғанын айту қиын.

Шағын бизнестің дамуына кедергі келтіріп отырған бірқатар факторлар бар: олардың қатарында қаржылық ресурстарға қол жеткізудің қиындығы, бәсекелестік ортаның жеткіліксіз дамуы, кәсіпкерлік мәдениет деңгейінің төмендігі бар. Бұл, ең алдымен, шағын және орта кәсіпорындардың көпшілігінің заманауи ақпараттық және зерттеушілік ресурстарды қолдана алмауымен байланысты.

Мемлекеттік деңгейде шағын кәсіпкерлікті қолдайтын құрылымдар тек құқықтық және әдістемелік көмек көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге аймақтық және жергілікті қолдау жүйелерін қаржыландыру арқылы да нақты қолдау білдіруі қажет.

Шағын кәсіпкерлікті республикалық деңгейде дамытуды жетілдіру мақсатында келесі бағыттар ұсынылады:

- Салықтық есеп жүргізу тәртіптері мен төлем рәсімдерін, салық салу базасын және салық түрлерін реттейтін заңнамаларға өзгерістерді мемлекеттік бюджетті бекітуге байланысты және жылына бір реттен жиі енгізбеу ұсынылады. Бұл өзгертулерді күнтізбелік жылдың басынан енгізу ұсынылады;

- Қаржылық операциялар бойынша қолма-қолсыз есеп айырысуды кеңейту үшін салық мөлшерлемелерін төмендетіп, тиісті салық төлемдерін оңтайландыру қажет;

- Шағын өңірлік өндірістік кәсіпорындарды қолдау мақсатында несие мерзімдерін ұзарту және пайыздық мөлшерлемелерді төмендету арқылы отандық өндірісті ынталандырып, сапасыз және арзан шетелдік өнімдердің импортын шектеу керек;

- Шағын бизнесті қаржыландыру тетіктерін жақсарту үшін лизингтік несие беру, венчурлік инвестиция, факторинг сияқты құралдарды енгізу және кепілдік қорлар мен өзара несиеу жүйелерін қалыптастыру ұсынылады.

Бірінші кезекте қолға алынуы тиіс шара – шағын кәсіпкерліктің мүдделерін қорғауға бағытталған салық реформасын әзірлеу. Мұнда ең алдымен мемлекет тарапынан бұл салаға тек фискалдық көзқараспен қарауды доғарып, кәсіпкерлікке икемді әрі қолайлы салықтық орта қалыптастыру қажет. Сонымен қатар, инвестиция тартуды жандандыру мақсатында салықтық жеңілдіктер жүйесін енгізу ұсынылады [10].

Мемлекет, өз кезегінде, кәсіпкерлерді қылмыстық құрылымдардың қысымынан қорғауға міндетті. Бұған қоса, кәсіпкерлер өздерінің кәсіби мүдделерін қорғау үшін ұлттық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде қоғамдық ұйымдар құрып, белсенді түрде әрекет етуі керек. Құқық қорғау органдары мен кәсіпкерлердің қоғамдық бірлестіктері арасындағы ынтымақтастықты нығайту аса маңызды.

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың басты мақсаты – кәсіпкерлік субъектілері мен оларды қолдаушы инфрақұрылымдардың дамуына қолайлы жағдай жасау. Бұл мақсатқа жету үшін мемлекеттік органдар мен тиісті ұйымдар құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ақпараттық, кеңес беру, білім беру және ұйымдастырушылық сипаттағы кешенді іс-шараларды жүзеге асыруы тиіс.

ҚОРЫТЫНДЫ. Шағын кәсіпорындардың ел экономикасындағы маңыздылығы олардың өзіндік ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Ең алдымен, шағын және ірі кәсіпорындар әртүрлі қызмет салаларында жұмыс істейді. Ірі кәсіпорындар әдетте жаппай өндіріс жағдайында біркелкі өнімдерді шығарып, көтерме тұтынушылармен жұмыс істейді. Ал шағын кәсіпорындар – шағын көлемде өнім өндіруге, нарықтың нақты сегменттерінде тұтынушылардың қажеттілігін қанағаттандыруға, өндіріс қалдықтары мен қайталама шикізатты пайдалануға, сондай-ақ жекелеген клиенттермен жұмыс жүргізуге бағытталған.

Жалпы алғанда, шағын кәсіпорындардың нәтижелі жұмыс істеуі мен олардың экономикалық тиімділігін арттыру – еліміздің қазіргі экономикалық даму стратегиясының маңызды бағытына толық сәйкес келеді. Осы себепті шағын кәсіпорындардың қызметін теориялық тұрғыдан зерттеу, практикалық жағынан талдау жүргізу және тиімділігін арттыру жолдарын анықтау – өзекті әрі орынды міндет болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Кәсіпкерлік – мемлекеттік саясаттың басты бағыты. 2025 жылғы 6 қаңтар. Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты. Электрондық ресурс// <https://kisi.kz/kasipkerlik-memlekettik-sayasattyn-basty-bagyty/> (дата обращения -20.04.2025 ж.)*

2. *Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Электрондық ресурс. - <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (дата обращения -20.04.2025 ж.)*

3. *Усачева Ю.В. Проблемы развития малого бизнеса в мировой экономике/ Ю.В. Усачева Научная книга. 2021 г. - 148 б.*

4. *Акимов О.Ю. Малый и средний бизнес. Эволюция понятий, рыночная среда, проблемы развития / Финансы и статистика, - 2014. - 192 с.*

5. *Орлов А. Менеджмент в малом бизнесе. / А.Орлов Комкнига, 2007. - 200 с.*

6. *Теория факторов производства. Электронный ресурс. 2025. – URL:<http://lichm.narod.ru> (дата обращения - 20.04.2025 ж.)*

7. *Мұхамбетова З.С. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті дамыту /Монография. – Қарағанды: Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, - 2010. – 120 б.*

8. *Дауранов И., Шишкина А., Рудецких А. Проблемы развития малого бизнеса в Казахстане // Аль-Пари. 2013 - №3-4. - С.72-75.*

9. Сеитова А. Қазақстан республикасының шағын және орта бизнес саласындағы заңнамалары. – Электрондық ресурс. URL:- <http://www.netref.ru/azastan-respublikasini-shafin-jene-orta-biznes-salasindafi-zan.html>. (дата обращения - 20.04.2025 ж.)

10. Горфинкеля В.Я., Швандар В.А. Малый бизнес – Учебное пособие /Под редакцией. В.Я. Горфинкеля, В.А. Швандара. - Юнити-Дана, 2020. - 496 с

References:

1. Кәсіпкерлік – мемлекеттік саясаттың басты бағыты. 2025 жылғы 6 қаңтар. Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты. Электрондық ресурс// <https://kisi.kz/kasipkerlik-memleketik-sayasattyn-basty-bagyty/> (data obrashcheniya -20.04.2025 zh.)

2. Memleket basshysy Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Бerekeli қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Электрондық ресурс. - <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (data obrashcheniya -20.04.2025 zh.)

3. Usacheva Yu.V. Problemy razvitiya malogo biznesa v mirovoj ekonomike/ Yu.V. Usacheva Nauchnaya kniga. 2021 g. - 148 b.

4. Akimov O.Yu. Malyy i sredniy biznes. Evolyuciya ponyatij, rynochnaya sreda, problemy razvitiya / Finansy i statistika,- 2014. - 192 s.

5. Orlov A. Menedzhment v malom biznese. / A.Orlov Komkniga, 2007. - 200 s.

6. Teoriya faktorov proizvodstva. Elektronnyj resurs. 2025. – URL:<http://lichm.narod.ru> (data obrashcheniya - 20.04.2025 zh.)

7. Мұхамбетова З.С. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті дамыту /Монография. – Қарағанды: Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, - 2010. – 120 б.

8. Dauranov I., Shishkina A., Rudeckih A. Problemy razvitiya malogo biznesa v Kazahstane // Al'-Pari. 2013 - №3-4. - S.72-75.

9. Seitova A. Қазақстан республикасының шағын және орта бизнес саласындағы заңнамалары. – Электрондық ресурс. URL:- <http://www.netref.ru/azastan-respublikasini-shafin-jene-orta-biznes-salasindafi-zan.html>. (data obrashcheniya - 20.04.2025 zh.).

10. Gorfinkelya V.Ya., Shvandar V.A. Malyy biznes – Uchebnoe posobie /Pod redakciej. V.Ya.Gorfinkelya, V.A. Shvandara. - Yuniti-Dana, 2020. - 496 s